

Márton László Attila

A zaj

VUTanéjanotynkl_oetzgui_dkzj?au_vkVa_ármsóia_rzosalojjnloginá
k_s_m_movase_óskmzöe_rdmüvilénökt!ettü_nkkö?rül?

Tartalomjegyzék

Bevezető.....	2
A zaj.....	2
Fogalmak.....	2
A zaj máshol.....	5
A zaj fogalmának kiterjesztése más területekre.....	7
Zaj a környezetünkben: a vizuális zaj.....	8
Zaj a digitális térben: a virtuális zaj.....	12
Zaj az alkotók körül : a művészzaj.....	15
Összművészet vagy művészetek összessége?.....	18
Összművészet.....	18
Művészetek összessége.....	18
Összegzés.....	19
Forrásjegyzék.....	20

Bevezető

A zaj része világunknak. Körülvesz minket, folyamatos lüktetésében élünk. Zsongását fizikailag érzékeljük, tudunk róla. Figyelmen kívül hagyjuk, vagy teszünk ellene, esetleg el tudjuk határolni magunkat tőle egy kis időre, hogy rendezzük gondolatainkat.

Vajon a fülünkkel érzékelt zaj a hanghatáson túl az élet más területén nincs jelen? Más megjelenési formában, de hasonló tulajdonságokkal és hatással? Ha igen, akkor az hogyan befolyásolja a világról alkotott képünket?

Ezekre a kérdésekre keresem a választ. Először felvázolom, mit tudunk a zajról, majd megvizsgálom, milyen jellemzői vannak, és ezek alapján azt, hogy más területen, más formában jelen van-e, és milyen hatást gyakorol gondolkodásunkra. Zárásként pedig felteszem a kérdést: van-e lehetőségünk „zaj”-ban megvalósítani az összművészet gondolatát?

A zaj

Fogalmak

A hangokat – attól függően, hogyan jönnek létre – két részre oszthatjuk: a természetes és mesterséges hangokra. Lehetnek esetlegesek (csöpögés, zubogás, dörgés) és akaratlagosak (beszéd, madárhang, zene). Fizikai szempontjából mindegy, hogyan jön létre, így akár azt is mondhatjuk, nem az számít, ki és hogyan, hanem az, milyen célból hozza létre a hangot, illetve az adott helyzetben az hogyan viselkedik, hogyan hat ránk. Az általunk érzékelt hang ránk gyakorolt hatása független attól, hogy mesterségesen vagy természetesen jön létre. Egy óra ketyegésének hangja lehet nyugtató, míg egy hajnali kakaskukorékolás igen bosszantó tud lenni. A zaj sem köthető egyértelműen egyik kialakulási módhoz sem, bár mesterségesen keltett formája élettanilag egyértelműen károsabb tud lenni, mivel nincsen „beleépítve” természetes korlátozó akadály.

A zaj már szerepel a kommunikációt leíró első modellek (Shannon–Weaver-modell, 1938) megalkotásában mint olyan tényező, amely zavarja a forrást és a vevőt összekötő csatornában áramló adatfolyamatot. „Kommunikációs szempontból zajnak tekintjük mindazt, ami gátolja vagy torzítja az üzenetküldőt, illetve -vevő képességünket, megzavarja az üzenet pontos célba érését. A zaj fogalmán nemcsak a fizikai jelenséget értjük, hanem számos egyéb olyan pszichikai, nyelvi, intellektuális tényezőt is, amely valamilyen formában hátráltatja, gátolja az üzenet

megértését, küldését. [...] De egy szemkontaktus hiánya, egy túl feltűnő öltözet vagy egy napszemüveg is lehet zaj forrása.”¹

Bár hajlamosak vagyunk a zajt mint hangjelenséget a technikai eszközeinkkel összekapcsolni, és egy monoton zavaró jelenséggént elkönnyvelni, az sokkal összetettebb és relatívabb jelenség. Egy olyan ember számára, aki hozzászokott a város folyamatos lüktetésének hangjaihoz, zavaróan hatnak a falusi környezet „természetes” hangjai. Egy vízesés zubogása akadályozza a beszélgetést, de ugyanez mondható el egy zivatar villámlásának és dörgésének hatásáról is. Amikor egy sátrazás során képtelen az ember elaludni, mert tőle egy méterre a tücsök – ahelyett, hogy ő is aludna – éppen ciripelve a párját szólítja, az igen bosszantó tud lenni. Ilyenkor az ember vagy lecsapja a delikvenst, vagy maga is a párja felé fordul, kizárva ezzel a külvilág zaját. Láthatjuk, hogy nemcsak a kommunikációt, hanem akár az ember bioritmusát is megzavarhatja, bár ennek kezelésére, mint leírtam, igen izgalmas megoldásaink vannak. A rádióból kiáramló zene a hallgatójának nem zaj, viszont a szomszéd asztalnál már megzavarja a párbeszédet, sőt ha túl hangos, akár meg is akadályozhatja azt.

A gépek által keltett hanghatások sokkal zavaróbbak lehetnek. Leginkább a monotonitásuk és az erősségük az, ami „az ember idegeire tud menni”. Kiterjedt szakirodalom foglalkozik az ember által kreált mesterséges világ zajszennyezésével és az ellene való védekezés módjaival.

Amíg a természetes „zajokra” az ember veleszületett, „beépített” reakciókkal és válaszokkal reagál, addig a mesterséges zajok ellen leginkább mesterséges eszközökkel védekezik. A tanulmány terjedelme nem teszi lehetővé a probléma kibontását, de elgondolkodtató, hogy a mesterségesen létrehozott probléma megoldása mesterséges megoldással – meggyőződésem szerint – nem megoldás, hanem csak kezelése a problémának, mivel így egy öngerjesztő folyamat indul meg.

Az eredeti gondolatmenethez visszatérve: a zaj nemcsak a kommunikációban okozhat zavart, hanem az élettani hatása is jelentős. A hosszú időn keresztül hallható zaj hatással van az ember pszichés, vegetatív és hallószervi működésére. Az erősségétől függően vegetatív problémák, hallószerv-károsodás, fizikai fájdalom, dobhártyaszakadás léphet fel, illetve extrém hangerő akár halált is okozhat.

Mivel a tudósok már vizsgálják a hang vízre² gyakorolt hatását, akár az is elképzelhető, hogy a zaj a szervetlen környezetünkre is hatással van.

¹ Fercsik Erzsébet, Raátz Judit: Kommunikáció és nyelvhasználat. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, , 17. o., 2006.

² Lásd dr. Masaru Emoto japán kutatónak a vízzel végzett kutatásait.

Számos tudományos munka foglalkozik a zajnak az állat- és a növényvilágra gyakorolt élettani hatásaival. Egyes madárfajok alkalmazkodnak a városi környezethez, mások elmenekülnek. A zajterhelés miatt megváltozik a túlélésük szempontjából fontos dalolásuk módja és hangmagassága, s ezáltal megváltozik a párválasztási szokásuk is. Mivel éjszaka halkabb a város, így a nappali, hajnali éneklés áttolódik az nyugodtabb éjszakai időszakra. Ez akár azt is eredményezheti, hogy különálló fajok jöhetnek létre, idomulva a városi és vidéki körülményekhez. Lehet, hogy hasonló folyamat már az embernél is elindult?

A digitális technikával létrehozott elektronikus eszközök tervezőinek szembesülniük kellett azzal, hogy a készülékek áramkörei tartalmaznak egy „beépített” zavaró tényezőt, a zajt. Ezek két csoportra oszthatók. Az egyik külső hatás révén jön létre, a másik a belső működés velejárója. Fontos itt megjegyezni, hogy a fogalomhasználat vélhetően a hangzaj és az elektronikus zaj³ hasonló viselkedése miatt alakulhatott ki. Ez a zavaró, akadályozó hatás. A tanulmány második fejezetében erre alapozva, a hasonló viselkedés alapján kíséreltem meg a fogalom kiterjesztését.

A zaj ellen való védekezésre két módszert alakítottak ki az elektrotechnikában, az árnyékolást és a zajszűrést. Ahogy a zaj viselkedése, úgy az ellene való védekezés módja is párhuzamba állítható az emberi védekezési mechanizmusokkal. Erről később még szó lesz.

A fenti példákat összefoglalva érzékelhetjük, hogy a **zaj**nak ártalmas élettani hatásai vannak, ugyanakkor nem lehet általánosítva beszélni róla, mert relatív, mit érzékelünk ártalmasnak. A hatása szempontjából legalább két típusát különböztethetjük meg: az egyik az **egyénre** (fizikai, mentális) való **hatása**, a másik pedig a **társas kapcsolatokra** (kommunikáció) való **kihatása**. Az előbbi az élőlény önmagán belüli fizikai, szellemi blokkolásával, károsításával jár, az utóbbi pedig a párbeszéd megakadályozása révén a társas lény közösségi viselkedését akadályozza és rombolja. A másik, számomra fontos megállapítás, hogy maga a fogalom alkalmazása mára már túllépett pusztán a hangjelenség leírásán. Alkalmazása lehetséges a fogalmat leíró jelenség viselkedésének párhuzamba állításával. A fejezet lezárásaként, az árnyalás érdekében fontos még megjegyezni, hogy messze nem statikus jelenséggel állunk szembe, hanem egy relatív skálán mozgó hatással, ahol lényeges szerepet kap az a kritikus pont, ahol a hangból zaj lesz, a létező, de nem látható világból előlép a gondolat: baj van. Ezt a pontot szeretném megtalálni és megragadni.

³ Érdekes vizsgálódás tárgya lehetne az egyes elektronikus zajok elnevezéseinek és lehetséges párhuzamainak elemzése: fehér zaj, rózsaszín zaj, termikus zaj (Johnson–Nyquist zaj), sörétzaj, 1/f zaj (villódzási zaj), lavinazaj, négyszögzaj, árameloszlási zaj.

A zaj máshol

Ahogy egyre inkább kiépült az ipari forradalom által létrehozott mesterséges környezet, úgy szivárgott be egyre jobban az életünkbe a zaj. Az addig csak bosszantó és kellemetlen átlépett egy határt. A művészetet a 20. század elején érte el, természetesen a zene területén jelentkezik először, majd ezt követően viszonylag későn, a digitális forradalom idején megjelent a képzőművészetben⁴ is. Míg hangzajt előállítani viszonylag könnyű, addig a képzőművészetben ez a digitális technikák kifejlesztésével köthető össze, mert – mint korábban láthattuk – ennek során derült ki, hogy mennyire zajos világ.

A **zajzene** létrehozása a 20. század elején a futurista művészek munkájával indult meg. A szakirodalom Luigi Russolo (1885–1947) nevéhez kapcsolja a kibontását. Elméleti megalapozóinak pedig Ferruccio Busoni (1866–1924) és Francesco Balilla Pratella (1880–1955) írásait és kiáltványait jelöli meg⁵. Kezdetben a futurista előadásokon háttérzenének alkalmazták.

Az első önálló zajzenei koncert 2014-ben Londonban volt. Ezt követően a zajkeltést mint művészeti eszközt számos összefüggésben, számos alkotó használta. Felbukkan performance- és szobrászművészek alkotásaiban, de pl. a filmvilágban egész iparág alakult ki a háttérzajok létrehozására.

Tanulságos az a történet, amely az internet elektromos bugyraiban⁶ kering. Pár erdélyi fiatal hogyan kezdett poénból zajzenei koncerteket szervezni – mindenféle zenei és technikai tudás nélkül –, majd amikor egy zenei cég megkereste őket, hogy készítsenek egy kiadható DVD-t, kámforrá váltak – ha hihetünk a történetnek⁷.

A műfaj máig is él, a magyar zajászok⁸ 2014-ben konferenciát⁹ rendeztek Debrecenben, és 2012 óta évente, az UH Fest¹⁰, amelynek szerves részét képezik a zajzenei előadások. Ilyen jellegű munkát legutóbb a pécsi PTE Művészeti Karának Műcsarnokban rendezett kiállításán, az elektronikus zenei szak egyik hallgatójától láttam, illetve hallottam¹¹.

⁴ Jelenlegi tudásom szerint történelmi szempontból a zaj és képzőművészet kapcsolatával még nem foglalkozott senki.

⁵ Haraszi Enikő: A futurista (zaj-) zenefelfogás alapjai. In: Helikon, 56. évf. (2010), 3. sz., 380–388 o.

⁶ A szófordulat szándékos, mert másodjára nem sikerült rátalálnom a történetet ismertető cikkre.

⁷ A történet azért került bele a tanulmányba, mert példa arra, hogy a művészeti közeg mennyire zajos, és ebben a homályos közegben a szélhámosság milyen könnyen felütheti a fejét.

⁸ HÓEMBER: A provokáció művészete – ízelítő a magyar zajzenéből. Letöltve: 2016. 06. 17., http://langologitarok.blog.hu/2013/08/24/a_provokacio_muveszete_izelito_a_magyar_zajzenebol

⁹ „Zajkonferencia.” Debrecen, Debreceni Egyetem BTK Főépület, 2014. 11. 15.

¹⁰ <http://uh.hu/>

¹¹ Pécs Airport. Bp., Műcsarnok, 2016. május 3.–június 19.

Korábban láthattuk, az elektronikában „beépített” jelleggel jelen van jelen a zaj, így a digitális képalkotás adott kísérőjelensége a zaj képi megjelenése. Ismerős a „hangyás” tévéképernyő bosszantó villódzása, vagy az elégtelen fényviszonyok közt készített digitális felvételeken keletkező, sokszor igen érdekes effektusok. Ezek közös jellemzője, hogy akadályozzák a képi információk értelmezését. Képzeljük magunk elé, milyen hatással lenne, ha a magyar fociválogatott vb-döntőben lőtt góljáról azért maradnánk le, mert a kritikus pillanatban begerjedne a tévé, és „hangyássá” válna a kép. Azt hiszem, az élettani és közvetlen fizikai reakciókat nem kell külön ecsetelnem.

A képek utólagos manipulálhatósága hamar életre hívta a megfelelő eszközöket a zavaró hatások elkenésére, jobb esetben eltüntetésére. A képmanipuláló programok alapeszköztárába tartoznak azok a szűrők, amelyek egy gombnyomással kezelik a problémát. Az emberi találékonyságot jól jellemzi, hogy a problémát kezelő szűrők mellé egyből a zajkeltőket is létrehozta, és ezzel megnyitotta az utat a tisztítás mellett a képalkotók alkotásainak zajosítására is.

Egy-egy új lehetőséget hamar kipróbálnak, majd alkalmaznak az alkotók. Számomra nem egyértelmű, hogy ilyenkor az eszköz kényszeres alkalmazása a cél, a műalkotás pedig csak másodlagos eredmény, vagy ténylegesen megfogalmazódik az alkotóban egy gondolat, majd annak kifejtéséhez használja a művész az eszközt. Megjelenése az alkotásokban hamar burjánzó iparággá tette a zajosítást. Ezt a **glitch**¹² kódnév alatt jegyzi a művészközösség, és terjedése hamar elérte a művészet minden területét.

A teljesség igénye nélkül jelen van az építészetben¹³, a képalkotásban¹⁴, a mozgóképes alkotásokban¹⁵, de alkalmazása megjelent már a fodrászatban¹⁶ is. Az iparművészet területén magyar példának Szabó Fruzsínának a glitchre épített, Moholy-Nagy László-ösztöndíjas (2016) ruhaterveit¹⁷ emelem ki.

¹² Magyarul: hiba.

¹³ Rác Rebeka: Szabályos glitch az építészetben. Mediengruppe Bitnik: H3333333K. Letöltve: 2016. 06. 17. <http://designisso.tumblr.com/post/133397175322/szab%C3%A1lyos-glitch-az-%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9szetben-mediengruppe>

¹⁴ Bari Máriusz: Végy egy képet, rontsd el, és kész a művészet. Letöltve: 2016. 06. 17. <http://24.hu/tech/2016/01/29/vegy-egy-kepet-rontsd-el-es-kesz-a-muveszet>

¹⁵ Végre nem kell tovább várni, itt a mozgó GLITCH SELFIE! Letöltve: 2016. 06. 17. <http://urbanplayer.hu/kult/vegre-nem-kell-tovabb-varni-itt-a-mozgo-glitch-selfie>

¹⁶ Glitch: a hair's[ku:l] legújabb kollekciója – interjú Hoglmayer Attilával. Letöltve: 2016. 06. 17. <http://fodraszinfo.com/portal/hairskul-kollekcio-glitch-2015-interju-hoglmayer-attila>

¹⁷ Szabó Fruzsina: Glitch mint térbeli esztétika. In: Moholy-Nagy László Formatervezési Ösztöndíj. Bp., Magyar Formatervezési Tanács Irodája, 2016, 26–29 o.

A képek zajosításának lehetőségével ma már mindenki élhet, és él is. Míg korábban a szakmai tudás lényeges volt egy műalkotás létrehozásánál, addig most bátran mondhatjuk, csak az nem hoz létre zajművészeti alkotást, aki nem akar. Itt érkeztem egy újabb izgalmas elágazáshoz – amelyre sietve jó nagy görcsöt kötök, mielőtt önálló életre kelne –, mélyebb kifejtés nélkül: mi az ismérve annak, hogy műalkotásról beszéljünk egy zajeffekttel eltorzított kép esetében?¹⁸ A művész személye: én művész vagyok, amit csinálok, az műalkotás. A közeg, ahol az alkotás megjelenik: a zajművészeti kiállítás részeként lesz zajművészeti alkotás. A megítélés szerint: művészeti alkotás, mert én azt mondom.

A gondolatmenetet nem folytatva csak azt az egy momentumot ragadom meg, ami a létező eszközök sokasága, könnyen elérhetősége és az alkotás alkotássá válása között feszül: bárki bármennyi alkotást létrehozhat, mert számtalan könnyen elérhető eszköz van a kezében. Az így létrejövő nagy mennyiségű alkotás mikor és hogyan válik zavaró és értelmezhetetlen zajjává?

Mind a futuristák hangzajmunkái, mind a glitch képzajművészet felveti bennem a kérdést: ha a zaj válik a művészeti alkotás középpontjává, beszélhetünk-e zajról, vagy helyette inkább a hanghatás, illetve a képeffektus kifejezéseket kellene használnunk? Ezzel kapcsolatban csak azt jegyzem meg, különbséget kell tenni az alkotáson belül használt vagy alkalmazott zaj és az alkotó és a gondolati közegben lévő zaj között. Erre még visszatérek a tanulmány végén.

A zaj fogalmának kiterjesztése más területekre

Mielőtt elmerülnék a sűrűjében, agytekervényeink tornáztatásáért tekerjünk vissza tanulmányom elejéhez, pontosabban az alcímhez. Ha eddig nem próbálta a tisztelt olvasó kislabizálni a szöveget, akkor most tegyen rá kísérletet. Az általam elkövetett, nagyvonalúan zajművészeti kép-vers művészeti alkotásnak nevezett szösszenetben – fedőneven alcím – három mondatot rejtettem el. Az egyforma színű betűk kiolvasásával elérhetővé válnak a mondatok. Ugyan mindhárom szöveg önmagában értelmes, de az egymásra vetítés okán nehezen kibogozható, a másik két szöveg mindig zajként viselkedik, akadályozza a szövegértést. Ugye milyen koncentrációt igényel így olvasni? Gondoljuk végig, az egyes mondatokat mikor értettük meg? Mikor volt időnk végiggondolni, esetleg továbbgondolni, mit is jelent? A három mondat elolvasása után, vagy a két koncentrációt igénylő silabizálás között?

¹⁸ Ugyanez a probléma merül fel bennem a *Képek és pixelek. Fotóművészet – és azon túl | Nemzeti Szalon, 2016* kiállítással kapcsolatban is. Már a megnyitóbeszédem is piszkálták a helyzetet: ma csak az nem készít fotót, aki nem akar. Felmerül a kérdés, ebben a közegben (zajban?) hogyan lehet meghatározni a fotó művészi értékét. Számos olyan képet állítottak ki, amit „akár én is készíthettem volna”. Hogy miért kerültek mégis oda? Jó kérdés.

Az elkövetett huncutsággal azt szerettem volna példázni, hogy az olvasás folyamatát egyszerre egy mondat értelmezése jellemzi – sokszor még az is elég nehéz –, ha ennél többet kívánunk meg, az valamilyen védekezési reakciót indít meg bennünk; vagy felhagyunk a szöveg olvasásával, vagy nehezen áll össze, mit is jelent. Természetesen a példánál a minket körülvevő világ jóval összetettebben működik, egyszerre sokféle érzékszervünkön keresztül sokféle inger ér bennünket. Lényeges kérdés, ezeknek mekkora része feldolgozható, és mekkora része a zaj.

Az előző fejezetben felvázoltak során láthattuk, hogy a **zaj** életterünk részévé vált. Míg korábban az volt a probléma, hogy zajosak voltak a szomszédok, és nem lehetett aludni tőlük, addig az ipari forradalom után a **gépzaj**, majd a elektronikai eszközök révén a **digitális zaj** is bekapcsolódott a szimfóniába. És ne gondoljuk azt, hogy itt a határ!

Szó volt a zaj az egészségünkre és mentális állapotunkra gyakorolt **hatásáról**, illetve pár példával szemléltettem, a művészetben belül még hol, milyen formában jelenik meg **zajzene** és **zajkép** (glitch) formában. Mivel a zaj nem idegen az életünktől, és nem minden esetben hiba vagy kedvezőtlen hatással bíró jelenség, ezért jeleztem, fontosnak tartom a **kritikus pont** megtalálását és mostani állapotának meghatározását. Érintőlegesen volt még szó a **mennyiség** kérdéséről is.

Ezekről a kiemelt pontokról kísérlem meg a zajfogalom kiterjesztését más területekre is; nem mint fizikai jelenséget, hanem azt vizsgálva, a **viselkedése és hatása** alapján szerintem hol, milyen területeken üti fel a fejét, és ott szerintem milyen hatást fejt ki. És végül, a következő fejezetben kifejtem, mindez milyen következményekkel jár.

Zaj a környezetünkben: a vizuális zaj

Nem az ipari forradalom által létrehozott technikai zaj az első, ember által elkövetett zajszennyezés. Ha elkezdjük vizsgálni a hallható zaj és a látható zaj közötti hasonlóságokat és összefüggéseket, akkor nem mehetünk el szó nélkül azon tény mellett, hogy összefüggés van az ember által mesterségesen létrehozott technikai eszközök és az azok által létrehozott mesterséges zaj létrejötte között. Ha a látható felől közelítünk a problémához, akkor vizsgálnunk kell a mesterségesen létrehozott környezetünk és a vizuális zaj összefüggéseit.

Míg az ipari forradalom majd kétszáz éves folyamat, addig a környezetünk átalakítása már igen régen megkezdődött; ennek legmarkánsabb megnyilvánulási formája az építészetünk által mesterségesen létrehozott objektumok világa.

Nehéz eldönteni, mikor nevezhetünk zajnak egy épületet vagy egy megjelenő építményt, mondjuk egy aszfaltutat vagy vasúti sínpárt, de megpróbálom ezt megkísérelni pár példa segítségével.

Úgy gondolom, hogy addig, amíg az ember a mesterséges környezetét a hellyel, az ott található lehetőségekkel és anyagokkal összhangban hozta létre, addig viszonylag kis mértékben beszélhetünk vizuális zajról. Barlangban lakni vagy ágakból összeállított kunyhót építeni, de akár a falusi épületek boronafalas vagy vályogépületeit is még harmonikusnak érzékeljük. Ha most párhuzamot vonok, és a zenei harmóniára hivatkozok, akkor bátran kijelentem, a felsorolt építmények nem a zaj, hanem – képletesen szólva – a zene kategóriájába tartoznak.

Amikor egy kirándulás alkalmával a hegyoldal tele van pötyögtetve különböző formájú, színű épületekkel, és zavarónak hat az összképben, nem illeszkedik¹⁹ a képbe, és ezáltal megakadályoz minket a „műélvezetben”, szerintem ekkortól beszélhetünk vizuális zajról. Másik példával élve, ki nem találkozott már azzal a bosszantó érzéssel, amikor egy szép épületet vagy utcaképet próbált lefotózni, és a villanyvezetékek kusza halmaza már digitális filterek alkalmazása nélkül is zajossá, élvezhetetlenné teszi a fotót?

Ha magunk elé képzeljük az épített környezetünk helyeit olyan szemszögből, hol és mennyi zavaró vizuális inger ér minket, akkor azt láthatjuk, a városi környezet a leggazdagabb, míg minél inkább vidékre tévedünk, annál jobban csökken az ingerek száma. A két végpontot egy olyan skála köti össze, amelynek minden egyes osztása a tereink különböző mértékű zajterhelését mutatja. Szándékosan nem a természeti környezetet tettem meg a skála egyik végpontjának, mert azt egyfajta zajmentes paradicsomi menedéknek tartom, ahol lehetőségünk van a zsvajtól elkábult fejünket kiszellőztetni.

Ha a magyar állapotokat nézzük, akkor a vizuális zaj erőssége a falun a legkisebb, és a nagyvárosokban – azok közt kiemelkedően Budapesten – a legnagyobb. Ez fogom a továbbiakban két csoportban, az építészet és a reklám területén vizsgálni, és példák révén megvilágítani, miben nyilvánul meg. A jelenséget csak a vizuális oldaláról közelítem meg, de tudnunk kell, a probléma kialakulása és működése ennél sokkal összetettebb és sokrétűbb, elemzése nem fér e tanulmány keretei közé.

Ha végigtekintünk a magyar paraszti építészet alakulásán, az láthatjuk, hogy addig, amíg létezett a paraszti kultúra, és a falusi ember tekintete csak a szemhatárig ért el, az épületek anyaga, szerkezete és megformálása a látómezőben fellelhető anyagokra, valamint a már felépített épületek példáinak követésére épített. Sosem volt egy az egyben másoló, a látott

¹⁹ Itt az illeszkedésen a természeti környezetbe való illeszkedést értem. Az épített környezetbe való illeszkedést a tanulmány későbbi részében vizsgálom.

mintához mindig hozzátett valami mást, egyedít. Mindezt úgy tette, hogy közben integrálta a szeme elé kerülő új dolgokat is. Ebből sosem volt túl sok, így a folyamat lassú ütemben zajlott le.

Ahogy kitágult a világ, a vasúttal, hajóval, később az autóval és repülővel egyre messzebbre lehetett utazni, ellátni, így az addigi mintakövetés egyre inkább szétesett. Idegen elemek jelentek meg egyre gyorsuló ütemben, amelyeket már nem lehetett feldolgozni és integrálni, csak átvenni, és elfogadni az általuk nyújtott előnyöket.

Míg a falusi építésben ez viszonylag későn következett be, addig a magasépítészetben, a vándorló pallérok, majd a műépítések, végül napjainkban az építészmérnökök révén a mintakövetés országokon nyúlt át, napjainkban pedig már határa sincs. A lehetőségek olyan tárháza nyílt meg az építészmérnökök és az építetők számára, amelyben elkezdtek összekeveredni a különböző dolgok, és szakadás keletkezett az életmód és annak egyes – esetünkben az építészet – elemei²⁰ között. Egy példával élve: míg korábban egy gyári Opelben utaztak, addig azt fokozatosan, lépésről lépésre felváltották egy Opel-alvázra épített, Trabant-, Mercedes-, Rolls-Royce-alkatrészekből összebarkácsolt mozgó közlekedési eszközre.

Amennyiben elfogadjuk T. S. Eliot azon megállapítását, mely szerint „a kultúra nem bizonyos tevékenységek merő összessége, hanem életmód”,²¹ úgy a különböző életmódokra kialakult építészeti formák²² keveredése egyben a különböző kultúrák elemeinek keveredését is jelenti. És ezen a ponton szeretném bevezetni a zaj fogalmát először az építészet, majd más területekre is.

A kitágult látóhatár a minták sokaságát szolgáltatta, ami önmagában még nem lenne baj, de a látottak megzavarták az addig kialakult rendet és a józan döntési képességet. Az adott életmódhoz idomult optimálist felváltotta a lehetséges építészeti forma, ami már nem illeszkedett az adott kultúrába. Túl nagy zaj keletkezett a lehetséges formák terén, ami zavart okozott.

Ennek a folyamatnak tevékeny részesei voltak az építések is, és még ma is részesei – kivéve azon keveseket, akik megpróbálták tenni ellene²³. Magyarországon az ötvenes években megindult a parasztság és így a paraszti kultúracsoport felszámolása. A tanyán, falun élők nagy része életmódváltásra kényszerült; vagy felköltözött a városokba, vagy besimult a termelőségvetkezetek mezőgazdasági termelésébe. A változásra az építészeti válasz a Kádár-

²⁰ Ugyanez történt az élet minden területén, így a tárgykultúrában, a zenében és táncban is. Ezekre külön nem térek ki a tanulmányban.

²¹ T. S. Eliot: A kultúra meghatározása. Bp., Szent István Társulat, 2003, 44. o.

²² A formán jelen esetben az épület teljes egészét értem, a funkcionális elrendezéstől kezdve a használt anyagokon át a díszítésekig bezárólag.

²³ A próbálkozások csak időlegesek és formálisak tudnak lenni, mivel a leírt probléma – mint korábban már jeleztem – nem csak építészeti megoldást igényel. Csak sok változással együtt lehet rálelni vagy visszatálatni(?) a optimálisan járható útra.

kockák²⁴ képében jött létre. Ez egy olyan nagyjából 10x10 méteres épületfajta, ami teljesen idegen²⁵ volt az addigi lakásformától. Az addigi organikusan alakuló utcaképet felváltotta az egyenkockák világa. Az emberek látóhatára ekkor még csak az országhatárig terjedt. Azt gondolnánk, ennél már nem lehet zavarosabb az összkép, pedig a mai helyzetet látva egy kockaház utcakép egységes képet mutat.

A rendszerváltás megnyitotta a határokat, és a leírt folyamat tovább folytatódott. 1993-ban, amikor Jakab Csabával Farkaslakán felmérő- és kutatómunkába²⁶ kezdtünk, ezt a változást is vizsgáltuk, sőt személyesen éltük meg. A faluból kijártak Magyarországra a rózsadombi építkezésekre, és hazahordták az ottani „paloták” építészeti világát, tovább rombolva ezzel az addig még egységesnek mondható faluképet és az ottani életmódhoz illeszkedő házformát. Megjelent a szabdalt alaprajz, a tetőkulipintyó, a tetőablak, a terasz és minden olyan építészeti elem és anyag, amit az építők importáltak.

Ha ma végigsétálunk egy magyarországi város vagy falu utcáján, a mediterrán épület mellett jelen van a Kádár-kocka, a nádtetős parasztház, a modernista hasábház és az energiatudatos technoház is. Kinek-kinek az igénye, vérmérséklete és pénztárcája szerint. Ebben az építészeti zajból ember legyen a talpán, aki megtalálja a kiutat. Ez azért is nehéz, mert közben az életforma is megváltozott.

Az építészeti ismertetés után áttérek a reklámnak az épített környezetben megjelenő vizuális elemeinek az elemzésére.

A **reklám** egyidős az emberrel. Onnantól kezdve, hogy megindul a cserekereskedelem, a reklám is létezik – még ha nincs is nevén nevezve. Úgy gondolom, nem is volt vele gond mindaddig, amíg az emberek személyes kapcsolattartásán keresztül működött. Amikor az árutultermelés megkezdődött, beékelődött az eladó és a vevő közé egy idegen²⁷ elem, a reklám.

²⁴ Hornyik Sándor: A posztkommunista „magyar kocka”. XIV. évf. (2014) 4. sz. <http://meonline.hu/archivum/a-posztkommunista-magyar-kocka>

²⁵ Az addigi tanyasi és falusi építkezési forma a család vagy a közösség összefogására épített. Nem készült terv, volt szerepe az építésznek. Amikor ezekben az építkezésekbe bekapcsolódott az építész tervező, az egyben azt is jelentette, hogy magára hagyta az építészársadalom a falu lakosságát. Ugyanis ezeket az épületeket alacsony képzettségű megélhetési építésszek kreálták. Volt 2-3 előre elkészített terv, amit adoptáltak a helyhez (kicsérélték a feliratot a pecséten). Természetesen az igényeknek nem feleltek meg az alaprajzok, ezért az építők menet közben kiigazították azt. Közben a hozzáértő építésszek magasabb intellektuálisabb problémák megoldásán dolgoztak, és elfelejtették felemelni a hangjukat a vidék építészeti leépítése ellen.

²⁶ Jakab Csaba–Márton László Attila: Élet Farkaslakán: képek és történetek a falu építés- és településfejlődéséről. Bp., Hét-fő Bt., 2002.

²⁷ Innentől kezdve azért tartom „idegennek”, mert elválasztja és elidegeníti a termelőt a felhasználótól. Hamis világképet sugall a vásárlónak: mert önt megteheti, mert a birtoklás révén valaki mássá válhat.

Az ipari méreteket öltött reklám- és marketingipar bugyaiban nem céloz megmerítkezni. Egyszerű hétköznapi példák, a saját személyes tapasztalásomon keresztül szeretnék rámutatni arra, miért is tartom a mostani reklámokat vizuális zajnak.

Gondoljon bele a tisztelt olvasó, hogy amíg a munkahelyéig eljut, hány óriásplakáttal találkozik, és ebből hányat jegyez meg magának. Mikor lapozta végig a reklámanyagok kupacát? Hányszor váltott csatornát, amikor a film közben bevillant a reklám? Én a plakáton napfürdőző fürdőruhás hölgyekre emlékszem, a szóróanyag a kukában landol, tévénk pedig nincs. Ha mégis valahol tévét nézek, akkor csatornát váltok a filmközi reklámoknál, és bosszankodom, mert a másik csatornán is éppen akkor van reklámidő.

Ezzel párhuzamosan egyre több és nagyobb óriásplakát nő ki a földből, a hirdetési újságok lassan nem férnek be a postaládába, a tévéreklámok pedig egyre hangosabbak, vibrálóbbak, tovakodóbbak. Miért is? Valahogy át kell törni a vizuális zaj felületén, és ezt csak a fokozással tudják elérni, ami mára egy öngerjesztő folyamattá vált.

Érdekes megállapítást tesz az a cikk,²⁸ amely az interneten megjelent, és a bolti eladótérben megjelenő akciók számát ismerteti²⁹, majd megjegyzi: „Tapasztalataink alapján felmerül a kérdés: Ilyen nagy promóciós »zajban« milyen módon lehet növelni egy promóció hatékonyságát, hogy az optimális legyen?”

Zaj a digitális térben: a virtuális zaj

Az eddig ismertetett területek zajterhelésének többszöröse van jelen a virtuális térben. Ahogy a reklám határfokának csökkenését láthattuk az előző szakaszban, úgy az internet virtuális terében ehhez társul a gyomosodás és fecsegés folyamata is.

Barabási Albert László hálózatkutató *Behálózva*³⁰ című könyvében leírja, az interneten fellelhető információk csak egy részét tudjuk elérni az keresőszolgáltatásokon keresztül. A „ejtett” tartalmakat vagy sehogy, vagy csak akkor, ha ismerjük a közvetlen linket. Tudjuk, hogy az adatok mennyisége fokozott tempóban nő. Ennek kezelésére egyre több eszközt kapunk a fejlesztőktől. Érdemes végigtekinteni azon a folyamaton, ahogy az áradatot kezelni igyekeztek.

1969-ben kísérleti jelleggel elindították az ARPAnet hálózatot, amelyhez az 1990-es megszűnéséig először több oktatási intézmény saját hálózata, majd más nemzetközi hálózatok is csatlakoztak. 1990-ben jön létre a World Wide Web, amely elindította az internet robbanásszerű

²⁸ http://www.elelmiszer.hu/cikk/promocios_zaj_es_kannibalizacio

²⁹ U. i.: „Említést érdemel, hogy akadt az eladótérben olyan rész, ahol 20 méteren 26 akciós árajánlat igyekezett felhívni magára a vásárlók figyelmét. Azonkívül wobblerek, LCD tévé, shelf stopperek, padlómatricák, plakátok és más eszközök versengtek azért, hogy érzékeljék őket.”

³⁰ Barabási Albert László: *Behálózva*. Bp., Helikon Kiadó, 2013. 180. o.

fejlődését. A kezdeti időszakban az összes szerver elérhetősége egy oldalon volt megtalálható. Ahogy nőtt a szolgáltatók és a tartalom mennyisége, a felhasználók igénye nyomán születtek meg az első keresőmotorok³¹. Ezek úgynevezett keresőbotok segítségével feltérképezik és indexelik a megtalált tartalmakat. A felhasználó ezek között a kulcsszavak között tud keresni, és eljutni a tartalom forrásához.

Az ezredforduló után elszaporodtak azok az oldalak³², ahol tematikusan gyűjtötték össze az oda tartozó linkeket. Ezek a listák jó kiindulási pontok a témába vágó fontosabb – legalábbis a szerkesztők által fontosnak ítélt – tartalmakhoz. Míg a keresők az index és különböző szempontok szerint, automatizmusok révén rangsorolják a találatokat, addig a tematikus oldalak önkéntes alapon és a szerkesztők ítélete alapján választanak.

A legismertebb közösségi oldal, a Facebook 2004-ben kezdte meg a működését. A folyamatosan termelődő információmennyiség újabb és újabb rendező- és szűrőmegoldások kitalálását eredményezte. Azért, hogy a felhasználó a virtuális zajból a számára fontos információkat találja meg, a teljes megismerhető bejegyzéseket előszűrik, és csak egy részt mutatnak meg.

2016-ban ott tartunk, hogy a Google adatokat gyűjt³³ a felhasználó szokásairól, és ezáltal a nyújtott szolgáltatásait „gyorsabbá, okosabbá és hasznosabbá” teszi, megvédi a felhasználót a „rosszindulatú programoktól, az adathalásztól”, valamint ez segíti abban, hogy „releváns és hasznos” hirdetések jelenítsen meg. Hasonló elven működő rendszert állított hadrendbe a Facebook is pár évvel ezelőtt.

A fenti elvhez hasonló módon működnek a hírgyűjtő portálok is. A gombamód szaporodó hírportálok és az exponenciálisan szaporodó hírmennyiség kitermelte az igényt arra, hogy valamilyen tematika vagy kulcsszó alapján – időt spórolva nekünk –, helyettünk nézzenek át tucatnyi vagy annál is több oldalt³⁴.

Az, hogy a megismerhető információ igen nagy része elérhetetlen számunkra, a maradékot pedig olyan szűrőn válogatják elő, amely lehet, hogy pont azt az információt rejti el előlünk, amelyre szükségünk lenne, igen félelmetesen hangzik. A tudás hatalom. A segítség leple alatt pedig a zajból csak azt láthatjuk, amit valaki, valahol, valami alapján eldönt, és elénk tesz.

³¹ Ilyen pl. a Yahoo!, AltaVista, Google stb.

³² Pl. Startlap. <http://www.lap.hu>

³³ <https://privacy.google.com/#google-data>

³⁴ Számomra itt tetten érhető egy fordított gondolkodás. Nem a hírportálok és a duplikált információk mennyiségét csökkentik, hanem egyre több eszközt hoznak létre. Kezelik, nem pedig megoldják a problémákat.

Amikor az írtam, hogy „elindult a gyomosodás és fecsegés folyamata”, ezen azt értettem, hogy ipari méreteket ölt a zajtermelés, és egyre nehezebb megtalálni és felismerni ebben a bábeli zűrzavarban a lényeges dolgokat. Miért tartunk itt?

A virtuális tér szinte korlátlan lehetőséget ad arra, hogy a számunkra fontos információkat megosszuk másokkal. Pár kattintással indíthatunk blogot, a közösségi portálokon megoszthatjuk örömeinket, bánatunkat, a lāj mellé most már szmājlikat is kaptunk. Tucatjával találhatunk tárterületet, ahova akár percenként feltölthetünk fotókat, megoszthatjuk videóinkat. Nem kerül nagy fáradságba cikket közzétenni vagy indítani egy új hírportált.

Ezek után azt gondolhatnánk, a korlátlan lehetőségek területén a közös tudásunk összeadódik, és erősíti egymást. Ez nem így van. Az információk nagy területen oszlanak el egy olyan helyen, amelynek csak egy részét érhetjük el. A tartalmak fecsegők – mert a felhasználó megteheti, hogy fecsegen –, és sok esetben rengeteg párhuzamos, máshol már megjelent adatot tartalmaz. Mondhatnánk erre azt, hogy milyen jó ez, milyen sokszínű, hányféle nézőpont szerint közelíthetjük meg ugyanazt. De ez sincs így. Emberek milliói duzzasztják folyamatosan ezt a gigászi léggömböt, amely egy hatalmas bábeli zűrzavarrá kezd fokozódni. A tömeg miatt maga a hely kezd veszíteni az értékéből, és ezzel párhuzamosan felértékelődik a személyes kapcsolatok szerepe. Szemtől szemben kiderül, ki kicsoda, míg a virtuális térben bárki lehet bárki, attól függően, éppen mire vágyik.

Az azonnali megosztás, a vélemény másoderczek alatti kimondása felületessé teszi az embereket, főleg úgy, hogy az anonimitás álcája mögül lehet ezt megtenni. Érdemes megnézni, egy-egy hírportál bejegyzése után mennyire meddő és semmitmondó a diskurzus. A hozzászólásokból látszik, hogy itt messze nem emberi párbeszédéről, hanem egyirányú kommunikációról van szó; mindenki belekiabálja a nagy semmibe a saját kis monológját, zajossá téve a helyet.

Az egyén számára fontos információk kibányászása csak tovább növeli a közöttük lévő távolságot. Csak körül kell nézni a vonaton, buszon, villamoson. Egyre többen és egyre több időt fordítanak arra, hogy szűrjenek, szelektáljanak – dacára annak, hogy előtte már a rendszer megszűrte az adatokat. Korábban már írtam arról milyen (ál)megoldásokat³⁵ fejlesztenek ki a tartalomszolgáltatók. Akinek van Facebook-profilja, tudja, még így, is hogy csak szűrt tartalmat lát, hány olyan „ismerőse” van, aki mindenféle számára érdektelen dolgot megoszt. Nem kis munka és főleg nem kevés idő ráfordítás kihámozni ebből a zajból bármit is.

³⁵ Azért tartom álmegoldásnak a Google és a Facebook nyújtotta, a felhasználói profilra építő szolgáltatásokat, mert nem megoldják, hanem csak kezelik a problémákat. És teszik mindezt úgy, hogy rögtön több tucat új problémát generálnak mellé. Meggyőződésem, hogy mind az ipari forradalom, mind a digitális forradalom ilyen álmegoldások egymásutánjaiból épül fel. Ezt nevezzük tévesen fejlődésnek. Ez inkább visszafejlődés.

Összességében azt láthatjuk, hogy a korlátlan lehetőségek és eszközök révén olyan tömegű adat árasztja el a virtuális teret, amely tartalmában felhígult, és a hitelessége – főleg az anonimitás miatt – megkérdőjelezhető.

Ugyan egy igen rossz képet vázoltam fel az internetvilág virtuális zajosodásáról, azért el kell ismerni, számos előnye és haszna is van. A problémát ott látom, hogy az irány megítélésem szerint a semmibe vezet. Ma még a helyzet kezelhető azzal, hogy csak akkor csatlakozunk, amikor akarunk, de mi lesz tíz vagy száz év múlva?

Zaj az alkotók körül : a művészzaj

Egy korábbi fejezetben már volt szó a zaj megjelenéséről az alkotásban. Most nem erről lesz szó, hanem arról a zsidvásárról, ami ma jellemzi a művészeti életet. A kifejtését nem minden művészeti területre, hanem csak a képző- és iparművészetre vonatkozóan bontom ki. Először a párhuzamosságra szeretném felhívni a figyelmet, majd arról a jelenségről írok pár gondolatot, amit a látóhatár kitágulása és a gondolkodás beszűkülése közt vélek felfedezni.

Az építészeti fejezetben leírt urbanizációs folyamattal párhuzamosan, ahogy az emberek egyre kisebb helyekre sűrűsödtek össze, az addig önellátó embertípust³⁶ felváltotta a specializálódott ember³⁷, aki munkáját sokszor már nem életformaként éli meg³⁸. A specializálódásra az orvostudomány a legszemléletesebb példa. Nem a teljes embert, hanem annak csak egy kis részletét vizsgálja és próbálja kezelni. Ez a folyamat az élet minden területén megfigyelhető. Pár példán keresztül fogom ezt bemutatni.

Míg a 70-es években egy jármű formai megtervezése egy kézben összpontosult, addig ma részekre bontva, külön team tervezi a karosszériát, és egy másik csak a lámpát. A terméktervezés és a csomagolásának tervezése is különvált. Külön tervező foglalkozik az épület megtervezésével és egy másik a belső tér kialakításával, a térbe kerülő tárgyak más és más munkájának eredményei. Elvben ezzel nem is lenne gond, de mindenki a saját egyedi nyelvén próbál „beszélni”, és a végén – a közös gondolkodás híján – nem áll össze a végeredmény.

³⁶ Az önellátó ember alatt azt értem, hogy mindent önmaga meg tud oldani. Házat épít, földet művel, tud főzni, elkészíti a ruháját és a szerszámain, vagyis önellátó. Természetesen ez egyszerűsítés, mert az ember alapegysége nem az egyén, hanem a család, és az egyes családokat a közösség fogja össze. Az önellátás ezen a körön belül működik.

³⁷ A specializálódott embernek foglalkozása és fizetése van. Ha építkezik, vállalkozót bíz meg, ha ebédelni akar, beül az étterembe. Már nem önellátó, és a szükségleteit nem a család és a közösség keretein belül oldja meg, hanem külső segítséget vesz igénybe. Jellemzője, hogy sebezhető, és a munka fáradalmait több száz kilométeres – fárasztó – vezetés és nyaralás után, otthon piheni ki.

³⁸ Ez egy leegyszerűsített változási ív, ahol csak a két végpontot írom le. Ennél árnyaltabb a valóság, mivel a különböző kulturális csoportokban ez a folyamat más és más ritmusban zajlott le. Részletes kifejtésére e tanulmány keretei között nincs mód.

A képzőművészetben a specializálódás az eszközök, anyagok és technológiák felmérhetetlenül nagy száma miatt és az egyéni útkeresés miatt alakult ki. Fontos itt megjegyezni, nem arról van szó, hogy egy anyag minősége egyre magasabb színvonalú, hanem hogy egymással párhuzamosan magas színvonalú és silány anyagok is rendelkezésre állnak. És nem egy vagy kettő, hanem százszámra, egymással párhuzamosan. Ma bármi lehet a művészet alapanyaga, ezért minden egyszerre alapanyag. Nincs közös irány, mindenki szanaszét szalad, és kialakul az egyidejűség zűrzavara. És ebben a nagy zajban ki-ki megragad egy szeletet, lehetőleg olyat és úgy, ahogy senki más nem teszi. Lehet erre azt mondani, hogy a sokszínűség gazdagabbá tesz, de én inkább az gondolom, egy lármás és zajos közeg alakul ki, ahol működésbe lépnek az ember védekezőmechanizmusai, az elutasítás és az elzárkózás.

Mi a különbség a kiállítótermek képi világa és az utca reklámvilága között? Talán annyi, hogy a kiállítások nagyobb részén még minőséggel találkozhatunk, míg a reklámoknál egyre kevésbé³⁹. A közös jellemzőjük a mindig újat keresés, a kitűnni akarás és a blöff. Mivel mind kitűnni akar, a legkevésbé jellemző magatartás a másikkal való együttműködés képessége. Ez ma hiányként jelentkezik. Amikor a kép és a szobor elvált az építészeti felülettől és tértől, az volt az a pont, ahol megkezdődött a képzőművészet elmagányosodása. Minden olyan időszakban, amikor egymásra találtak, létrejött az összművészet. Erre majd később még visszatérek.

Az eszközök és anyagok sokasága mellett a kitágult horizont lehetővé tette más országok művészeti alkotásainak jelen idejű megismerését. Amikor volt ideje az alkotóknak a látottak feldolgozására, inspiráló erővel és hozzáadott értéként hatott, nem pedig utánzasként jelentkezett. Az építészeti résznél leírtakhoz hasonló módon a képzőművészetben és az iparművészetben is megjelent a helyfüggetlen kifejezésmód.

Azzal, hogy az alkotók bárhol alkotásokat készítenek, a saját kultúránkhoz való kötődés szálait tépik el. Márpedig ha az alkotás nem kötődik a csoportkultúrához, nem lesz része az életmódjának, akkor légüres térbe kerül és a többi alkotással együtt törmelékként sodródik a környezetünkbe. A műélvező vagy tudomást sem vesz róla, vagy használat után megszabadul tőle.

A mai magyar iparművészetre jellemző, hogy az egyes szakágakban létrehozott tárgyak köszönő viszonyban sincsenek egymással; amíg stílusról tudunk beszélni, addig létezett az összhangnak a tárgyak közötti összetartó ereje, ma ez csak a bárhol-terek uniformizált tárgyai között létezik.

³⁹ Mára kettévált a marketingplakát és a művészi módon megformált plakátművészet. A két világháború közt és még a szocializmus idején is magas színvonalú plakátművészetünk volt. Mára ez az utcákról visszaszorult a kiállítótermekbe. A helyét az utcákon átvette a marketing vezérelte ipari plakát műfaja.

Visszatérve a zaj köré épített gondolatsorhoz, egy képzőművészettel kapcsolatos példával illusztrálom az eddig leírtakat. 2016-ban rendezték meg a *Harmónia*⁴⁰ című kiállítást, ahol 820 alkotó egy-egy művét állították ki. A szám lenyűgöző, a szervezés nagyszerű, viszont az összkép elgondolkodtató.

Egyszerre van jelen az elmúlt 100 év alkotói kifejezőmódjainak választéka, a tájképakvarelltől kezdve a fehér alapon piros kockáig. Absztrakt, naturális, futurisztikus, koncept, avantgárd, gesztus. Minden van, amit csak akarunk. Lehet erre azt mondani, hogy milyen nagyszerű, sokoldalú művészetünk van, de én inkább azt látom, hogy bábeli zűrzavarba, széteső, egymást túlharsogó, más nyelvet beszélő, kaotikus forgatagba jutottunk, ahol a zaj mértéke olyan nagy, hogy képtelenség eligazodni benne. Egy ilyen közegben, ahol mindenki a saját maga mondandóját citálja, hogy lehet megtalálni a közös gondolat – netalántán az összművészet – vékonyka fonalát?

A kiállítással kapcsolatban a másik, számomra érzékelhető probléma a beszűkülés. Már a glitchcel kapcsoltban megjegyeztem: cél vagy eszköz egy-egy technika? A kérdést azzal egészítem most ki, hogy sok alkotás kifejezőmódja és formakincse a korábban leírt, specializálódott ember jellemvonásait viseli magán. Meg sem próbál kiszakadni abból a szűk sávból, ahol megtalálni vélte a saját kifejezőmódját. Tucatjával gyártja egy témára a variációkat, és még csak kísérletet sem tesz arra, hogy csatlakozzon valami irányhoz, közös gondolathoz.

A leírtak alapján úgy látom, az egymás mellett párhuzamosan jelen lévő számtalan anyag, technika és kifejezőmód, valamint a specializálódás és a hozzá kapcsolódó beszűkülés olyan mennyiségű egymásra nem figyelő művészeti alkotást termel, hogy ebben a művészszakértésben nehéz együtt, egy irányba elindulni. Márpedig az összművészet, úgy gondolom, csak ebben az esetben valósítható meg.

⁴⁰ Harmónia. A Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének képző-, ipar- és fotóművészeti kiállítása. Szentendre, Művészetmalom, 2015. december 5.–2016. január 5.

Összművészet vagy művészetek összessége?

Összművészet

Az összművészet fogalmát a tanulmányomban elsődlegesen a tér-, tárgy- és képkalkoló művészetek szemszögéből közelítem meg. A fogalmat a 19-20. századi szecessziós művészettel kapcsolatban jegyzi a művészettörténet, elfeledkezve arról, hogy már korábban is volt olyan korszak, ahol hasonló módon létrejöttek több művészeti ágat átfogó alkotások.

A román kor és a gótika templomépítészete az építészeti határ részeként kezelte a festészetet, a szobrászatot és az üvegművészetet. Egy lényegi eltérés van a két korszak között: míg a román kori és gótikus épületeknél nem merült még fel, hogy az egyes művészeti ágak szétválaszthatók, addig a szecesszióban az addigra már egymástól szétvált művészeti területek újraegyesítése volt a cél. Ezt követően már csak egyszer, a Bauhausban kísérelték meg ezt megvalósítani, de ott is már csak a színpadművészet⁴¹ területén valósult meg.

Mind a szecesszió, mind pedig a Bauhaus kísérlete nem tartott sokáig. Az általam az előző fejezetben felvázolt zaj hatása már akkor érvényesült. A művészeti területek szétválása és a számtalan kifejezésforma kuszasága, s ezáltal a gondolatok számtalan irányultsága nem hagyta hosszú távon életben ezeket a törekvéseket. Az azóta eltelt időszak során az összművészeti alkotások még annyi időt sem éltek meg, és főleg nem tudtak az életformánk és azáltal a kultúránk szerves részévé válni.

Művészetek összessége

A szóösszetétel megfordításával az a szándékom, hogy az előző fejezetben leírtak alapján elkülönítsem a ma megvalósuló „összművészeti”-nek nevezett alkotásokat mind a szecesszió és főleg a román kor összművészeti építészettétől. Mégpedig azért, mert ezek csak az adott akció ideje alatt léteznek, az összetartó erő csak az alkotó pillanatnyi akaratán múlik.

Mit is jelent ma az „összművészet”? A színházi előadások legtöbbször tekinthetjük annak⁴², illetve ide sorolhatjuk a képzőművészek által szervezett „összeművészeti” performance-okat is. Igaz, hogy több művészeti ágat fognak össze, de megmaradnak az előadás helyszínén belül, és a

⁴¹ A maga módján a színpadművészet azóta is olyan összművészeti alkotás amely a színház keretei közül már nem akar, tud kilépni; önmagába zárt világ.

⁴² Bár a színházban megjelent digitális technikák miatt már ez a megállapítás sem lehet teljes értékű.

megvalósítás után csak az emléke marad meg, illetve a video- és fotódokumentáció. Ebbe a körbe tartoznak még az „összművészeti” alkotótáborok⁴³ is.

Vannak „összművészeti”-nek nevezett fesztiválok. Ezek jellemzője, hogy legtöbb esetben az össz annyit jelent, hogy egy-két napra összeszerveznek különböző művészeti ágakból művészeket, és lehetőségünk van hol az egyik, hol a másik művész előadásának, kiállításának, akciójának műélvezőjévé válni.

Összegzés

Igyekeztem megfelelő módon megágyazni egy kellőképpen zajos közegben ahhoz, hogy feltegyem a kérdést: ilyen zajban lehet-e ma összművészeti alkotást létrehozni?

Az első fejezetben felvázolt zajterületek és az ezek következtében létrejött zajos közeg a különböző művészeti területek alkotóiban olyan sokféle irányultságot, bábeli zűrzavart hozott létre, hogy meggyőződésem szerint ezek nem foghatók össze egy cél érdekében, márpedig az összművészet létrejöttéhez erre lenne szükség. Amikor a közelmúltban, a szecesszió építészeti alkotásaiban mégis sikerült, akkor sem tudott maradéktalanul beépülni a kultúrába, nem tudott az adott csoport életformájának hosszú távon részévé válni. Ehhez szükség lenne mind a művészet, mind az életünk más területeinek zajmentesítésre azért, hogy egy cél érdekében össze tudjunk fogni.

Talán ideje lenne lassítani és elcsendesíteni a világot, amely amúgy igen szép, csak egyre inkább zajossá válik.

Dunakeszi, 2016. június 19.

⁴³ Minimum Party, Arte Diem, Összpróba

Forrásjegyzék

Éljen az összművészet – Interjú Végh Attilával (Weiner Sennyey Tibor). In: Irodalmi jelen, 11. évf. (2011) 122. sz. 67–69. o.

Bakcsi Gyula: Magatartási eredetű zajok a szervezeti kommunikációban. In.: Vezetéstudomány, 21. évf. (1990) 4. sz. 5–13 o.

Borián György: „...isteni szó-e a csönd?\": zajvédelmi kézikönyv humánökológiai iskolák, társadalmi szervezetek számára, Balatonboglár, Balaton Akadémia: Green Pannónia Környezeti Nevelésért Alapítvány, 1998.

Fercsik Erzsébet, Raátz Judit: Kommunikáció és nyelvhasználat. Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2006.

François Molnar, Vera Molnar: Zaj, forma és művészet. In: Faludy Judit (szerk.): A tekintet szintaxisa. François Molnar válogatott tanulmányai. Bp., Gondolat Kiadó, 81–94. o.

Friedrich Kittler: Jel és zaj távolsága. In: Intézményesség és kulturális közvetítés. Szerk. Bónus Tibor–Kelemen Pál–Molnár Gábor Tamás. Ráció, Budapest, 2005, 455–474.

Haraszi Enikő: A futurista (zaj-) zenefelfogás alapjai. In: Helikon, 56. évf. (2010) 3. sz. 380–388o.

Karap Zoltán: Metazene – metaesztétika? Avagy a zaj százéves üzenete. In: Nagyerdei Almanach, 5. évf. (2014) 2. sz. 60-76. o.

Kováts Attila: Zaj- és rezgésvédelem. Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2004.

Nemes Z. Márió: Összművészet mint mutáció – Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár, In: Műértő, 15. évf. (2012) 7–8. sz. 9. o.

Nyikos Júlia: „Összművészet” az absztrakt festészetben: Az absztrakció kezdeteinél – (Musée d’Orsay), In: Magyar Műhely, 43. évf. (2004) 132. sz. 66–69. o.

Promóciós zaj és kannibalizáció.

http://www.elelmiszer.hu/cikk/promocios_zaj_es_kannibalizacio. Letöltve: 2016. 05.21.

Rothman Gabriella: A háztól a kiskanálig – lakóházak az összművészet jegyében. In: Intérieur 6. évf. (2004) 3. sz. 66–71. o.

Saly Károly: A „gyilkos” zaj. In: Élet és Tudomány, 43. évf. (1988) 10. sz. 302–303 o.

Schád Péter, Zentai Kinga: A zajterhelés mint környezetszennyezés és a növényzet szerepe a zaj csökkentésében. Bp., Független Ökológiai Közp. Alapítvány, 2001.

Vásári Melinda: Az információ és zaj közötti senkiföldjén. In: Partitúra Irodalomtudományi Folyóirat, (2014) 1. sz. 51–58. o.

Zajzene a menekülttáborban. YouTube,

http://index.hu/video/2010/09/18/zajzene_a_menekulttaborban. Letöltve: 2016. 06. 17.